

МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ПРАВОСЛАВНИМИ ЄПАРХІЯМИ В УКРАЇНІ РОСІЙСЬКИМ УРЯДУЮЧИМ СИНОДОМ У КІНЦІ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ

В останній чверті ХVІІІ століття на півдні та заході Російської імперії відбувалися істотні територіальні зміни, пов'язані з трьома поділами Польщі (1772, 1793, 1795) та російсько-турецькими війнами (1768-1774, 1787-1791). Відповідно відбувалася перебудова адміністративно-територіальної системи українських земель, що призвело до перерозподілу парафій між українськими єпархіями. Цей адміністративний поділ у грудні 1797 році був приведений у відповідність до російських зразків шляхом створення двох губерній – Київської та Малоросійської (до складу останньої були включені Новгород-Сіверське та Чернігівське намісництва та відповідні єпархії).

***Актуальність** даного дослідження полягає в аналізі ходу адміністративно-територіальних змін згідно даного поділу. Актуальність та практичність поставленого завдання також полягає в тому, щоби розкрити та проаналізувати хід даних змін в адміністративно-церковному житті православних єпархій на Україні в кінці ХVІІІ на початку ХІХ століть на практиці.*

***Стан розробленості теми** в науці характеризується тим, що проблематика даного напрямку поставленої теми сучасними дослідниками розроблялася поверхово, а такий стан речей, в свою чергу, призводить до неоднозначних суджень щодо моделей церковно-адміністративного керівництва православними єпархіями в Україні в досліджуваній період. Невирішеність раніше проблем загальної проблеми полягає в маловідомості фактів із життя Православної Церкви в Україні в хронологічних рамках досліджуваного період та виокремлення історичних стереотипів, котрі були в свій час висвітлені російськими істориками та кантоністами і продовжують своє буття.*

Порівняно великий фактичний матеріал про систему даного керівництва висвітлювали в своїх працях такі історики, як А. Белгородський., митрополит Євгеній (Болховітінов), В. Курдиновський, А. Доброклонський та інші, які виокремлюють методологічну та теоретичну основу дослідження.

***Мета** статті зосереджується в площині зааганжованості теми аналізу системи церковно-адміністративного керівництва православними єпархійними управліннями на українських землях в кінці ХVІІІ-на початку ХІХ століть.*

* Лучанін Сергій Миколайович – магістр релігієзнавства, секретар Рівненського Єпархіального Управління Української Православної Церкви Київського Патріархату.

Об'єктом дослідження є Православна Церква в Україні в кінці XVIII-на початку XIX століття. Предмет дослідження становить система церковно-адміністративного керівництва православними єпархіями в Україні в кінці XVIII-на початку XIX століття в уособленні Святійшого Урядуючого Синоду в Росії.

Досягнення поставленої мети обумовило постановку таких завдань: проаналізувати хід адміністративно-територіальних змін, пов'язаних з трьома поділами Польщі, що відбулись в останній чверті XVIII століття на півдні та заході Російської імперії і в Україні зокрема; з'ясувати, яким чином відобразились в адміністративно-церковному житті православних єпархій в Україні в цей період; висвітлити імперські методи та відобразити модель управління православними єпархіями в Україні російським Святійшим Урядуючим Синодом.

Основний зміст статті. Київська єпархія, яка мала статус митрополії згідно розподілу у 1764 року архиєрейських кафедр на три класи¹⁹⁴, до 1797 року займала території як на правому березі Дніпра, так і на лівому. Але після наказу Св. Синоду від 7 вересня 1797 року митрополію складають тільки правобережні парафії і землі, які відійшли від Польщі до Російської імперії¹⁹⁵. З того ж часу межі єпархії співпадали із межами Київської губернії, яка була утворена в 1796 році¹⁹⁶.

До складу Київської митрополії увійшли 12 повітів: залишено Київський, Богуславський, Васильківський; приєднано – Махнівський, Липовецький, П'ятигірський, Сквирський із Подільської губернії; Радомишльський із Волинської губернії; Катеринопільський, Уманський, Черкаський та Чигиринський із Вознесенської губернії. Повіти Лівобережжя були передані до складу Переяславської єпархії.¹⁹⁷

Відповідно до повітового поділу губерній було зроблено переділ митрополії. У кожному повітовому місті утворювалося духовне правління. Таким чином, церковні органи управління потрапляли під контроль світської адміністрації. Вибудовувалася чітка церковно-адміністративна структура, яка сприяла посиленню контрольно-поліцейських функцій Церкви над парафіянами у духовній сфері, у боротьбі з вільнодумством, еретицтвом та сектантством. Відповідно й надалі при зміні повітових центрів змінювалися і назви повітових правлінь.

Переяславська єпархія була утворена на початку XVIII століття. У 1785 році вона стала коад'юторством Київським начолі з єпископом

¹⁹⁴ Учреждение архиепископских кафедр в России // КЕВ.– 1869. – № 2. – С. 74.

¹⁹⁵ Темниковский Е. Положение Императора Всероссийского в русской православной Церкви в связи с общим учением о церковной власти. Историко-догматический очерк. – Ярославль, 1909. – 14 с.

¹⁹⁶ Євгеній (Болховітінов), митр. Вибрані праці з історії Києва. – К. 1995. – 238 с.

¹⁹⁷ Белгородский А. Киевский митрополит Иерофей Малицкий (1796-1799). –К.: 1901. – 131 с.

Переяславським і Бориспільським.¹⁹⁸ У тому ж році на території України було утворено три намісництва: Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське. Відповідно до цього адміністративного поділу у Новгород-Сіверському намісництві була відкрита єпархія, до якої перевели консисторію та всю архиєрейську ризницю єпархії Переяславської. Після вступу на престол Павла I у 1796 році Новгород-Сіверське намісництво і єпархія були закриті і за наказом Св. Синоду від 1 вересня 1797 року була відновлена Переяславська єпархія під керівництвом вікарія Київської митрополії. Але фактично за своїм штатом вона відповідала 3-му класу і мала власну консисторію.¹⁹⁹

У 1797 році до неї відійшли лівобережні парафії Київської митрополії. Наказом від 16 жовтня 1799 року єпископ Переяславський перестав бути вікарієм і не залежав більше від Київського архиєрея. Єпархія стала самостійною третьокласною. Як зазначається у «Полтавских єпархиальных ведомостях» з цього ж року до її складу входять 10 міст з повітами: Переяслав, Прилуки, Пирятин, Лубни, Гадяч, Золотоноша, Хорол, Зіньків, Полтава та Кременчук.²⁰⁰

У цей же час за тим же наказом Св. Синоду від 16 жовтня 1799 року Чернігівську єпархію утворили 10 повітів: Чернігівський, Козелецький, Ніжинський, Сосницький, Конотопський, Роменський, Глухівський, Новгород-Сіверський, Стародубський та Мглинський. Обидві ці єпархії були розташовані на території Малоросійської губернії, але згідно з наказом Св. Синоду від 31 липня 1799 року, усі єпархії мали розташовуватися на територіях відповідних губерній і мати з ними однакову назву²⁰¹.

З цього приводу постала потреба внесення адміністративно-територіальних змін. Тому у 1802 році на території Малоросійської губернії були утворені дві нові єпархії - Полтавську та Чернігівську. Відповідно дещо змінився і територіальний склад єпархій. Переяславська єпархія опинилася у складі Полтавської губернії, тому стала називатися Полтавсько-Переяславською. На той час вона обіймала 12 повітів: Гадяцький, Золотоніський, Кременчуцький, Лубенський, Полтавський, Переяславський, Прилуцький, Пирятинський та Роменський, який був переданий з Чернігівської єпархії, Хорольський і новоутворенні Костянтиноградський та Миргородський. Місто Зіньків втратило статус повітового. Архиєрейський дім та консисторію потрібно було перевести до губернського центру в місто Полтаву, але цей процес затягнувся аж до 1847 року із-за суперечки щодо обрання місця для архиєрейської резиденції та консисторії. До того часу

¹⁹⁸ Учреждение архиєпископских кафедр в России // КЕВ.– 1869. – № 2. – С. 73.

¹⁹⁹ Речь в юбилейном собрании по случаю 100-летия Полтавской єпархии // ПЕВ. – 1904. – № 2. – С. 60-73.

²⁰⁰ Курдиновский В. Генеральное размежевание єпархий малороссийского края в конце прошлого (XVIII) столетия // ПЕВ. – 1899. – № 24. – С. 933-947.

²⁰¹ Учреждение архиєпископских кафедр в России // КЕВ.– 1869. – № 2. – С. 75.

єпископи Полтавські і Переяславські та єпархіальне управління перебували у Переяславі.²⁰²

Чернігівська єпархія, яка була розташована на території відповідної губернії, також налічувала 12 повітів: Чернігівський, Стародубський, Ніжинський, Мглинський, Козелецький, Конотопський, Сосницький, Новгород-Сіверський, Глухівський та новоутворені – Борзнянський, Городнянський та Новозибківський.²⁰³ У 1803 році, згідно наказу Сенату від 27 березня про новий розподіл Малоросійських губерній на повіти, до Полтавсько-Переяславської єпархії були приєднані Зіньківський, Кобеляцький та Лохвицький повіти; до Чернігівської – Кролевецький, Остерський та Суразький повіти.²⁰⁴ Саме у такому складі єпархії існували протягом ХІХ століття: Київська – 12 повітів, Полтавсько-Переяславська й Чернігівська – по 15 повітів.

З 20-х років ХVІІІ століття практично все церковне життя регламентувалося вказівками та наказами Св. Синоду, якому безпосередньо були підпорядковані єпархіальні архиєреї та секретарі духовних консисторій. Св. Синод контролював дуже широке коло питань, пов'язаних з адміністративними, судовими та господарськими сферами релігійного життя. Він вирішував питання про відкриття нових єпархій, вікаріатств, про утворення нових посад і установ церковного управління, про створення нових духовно-учбових закладів.

Постанови та накази Синоду повністю обумовлювали порядок церковного життя. Відповідно до них Св. Синод обирав кандидатів на єпископські кафедри (архиєрей обирався з двох кандидатів, з 1822 року - з трьох кандидатів, затверджував на посадах та звільняв настоятелів монастирів, секретарів духовних консисторій, начальників духовно-учбових закладів²⁰⁵. Св. Синод також роз'язував питання про зняття священницького та чернечого чину, давав дозвіл на відкриття нових монастирів, створення нових общин та приходів; здійснював вищий нагляд за духовно-учбовими закладами та приходськими школами; йому підпорядковувалися Лаври та ставропігійні монастирі²⁰⁶.

Начолі кожної єпархії стояв єпархіальний архиєрей. Так, Київську єпархію, як першокласну, очолював митрополит; Чернігівську, як другокласну, очолював архиєпископ; Полтавсько-Переяславська належала до третього класу, тому нею керував єпископ. Єпархіальний архиєрей мав

²⁰² Полиевкт, игум. Сведения о Полтавско-Переяславской епархии и ея Архипастырях // ПЕВ. – 1867. – № 18. – С. 210.

²⁰³ Дорошенко Д. Коротенька історія Чернігівщини. – Чернігів, 1918. - С.35.

²⁰⁴ Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1: В 45-ти т. – СПб., 1830. – Т. XXVII (1802-1803). – С.46.

²⁰⁵ Доброклонский А. Руководство по истории Русской Церкви (Синодальный период 1700-1890). – М., 1893.-С.107.

²⁰⁶ Доброклонский А. Руководство по истории Русской Церкви (Синодальный период 1700-1890). – М., 1893.-С.108.

адміністративну, судову та господарську владу в єпархії. Адміністративна влада поширювалася на усе духовенство та церковні заклади в єпархії; судова – на духовенство і мирян в церковних справах; господарська – на церковне майно. Єпархіальний архиєрей самостійно призначав, обирав чи пропонував більшу частину посадових осіб єпархіального відомства, здійснював нагляд за їх діяльністю, видавав різноманітні розпорядження, затверджував рішення єпархіальних установ, членів причтів, здійснював ревізію єпархії та її монастирів. При архиєреї знаходилася окрема людина (із цивільних осіб), яка вела його діловодство²⁰⁷.

Єпархіальний архиєрей очолював чітку ієрархічну систему управління в єпархії. Вона відповідала централізованій структурі державної влади. Функції управління в єпархії чітко поділялися між центральними та місцевими органами управління. Центральним органом управління в єпархії була духовна консисторія, діяльністю якої керував архиєрей, а контролював – Св. Синод.

Місцеві органи були неоднорідними за складом та правами в управлінні. Нижчим щаблем церковної структури були парафії, які об'єднували громади парафіян навколо церков. Парафії об'єднувалися за територіальним принципом і підпорядковувалися повітовим духовним правлінням, благочинним та радам благочинних. У ХІХ столітті, на відміну від попередніх часів, з'являється ще одна, середня ланка в системі управління єпархією – це вікарні єпископи, які допомагали архиєрею в управлінні єпархією, відповідаючи за справи в окремих групах повітів²⁰⁸.

З 1786 року по 1832 рік цей орган мав назву *дикастерія*. Але за указом Св. Синоду від 31 березня 1832 року дикастерії було повернено її колишню назву – *консисторія*, для дотримання одноманітності у назвах єпархіальних установ, на зразок великоросійських єпархій. Консисторії отримали загальний устав лише у 1841 році, який визначив кількісний склад, значення та коло її діяльності. А до того часу вони діяли за приватними інструкціями та розпорядженнями єпархіальних архиєреїв.

Короткий нарис історії створення духовної консисторії, розгляд штату та функції містить у собі стаття Д. Орлова «Духовная консистория». Консисторія складалася з присутнього місця та канцелярії. До штату присутнього місця входило від чотирьох до семи членів, що залежало від кількості населення єпархії. Вони розподілялися на штатних та позаштатних²⁰⁹. Штатні представники отримували платню від держави; позаштатні – або взагалі не мали грошового утримання, або воно надавалося їм із єпархіальних коштів.

²⁰⁷ Канонизация царской семьи: за и против // Церковь и время. – 1999. – № 4 (7). – С. 23.

²⁰⁸ Орлов Д. Духовная консистория // ПЕВ. – 1881. – № 3. – С. 109.

²⁰⁹ Устав Духовных Консисторий (с дополнениями и разъяснениями Святейшего Синода и Правительственного Сената) / Сост. М.Н. Палибин. – СПб., 1912. – С.104-105.

Кількість штатних членів з 1869 року була визначена у чотири особи, а позаштатних на розсуд єпархіального архиєрея – до семи²¹⁰.

До 1835 року до числа членів консисторії допускалися особи, які не мали священничого сану. Відповідно до указу Св. Синоду від 30 травня 1835 року, членом консисторії міг стати священнослужитель, який мав сан не нижчий від пресвітерського і заслуговував довіри за своєю освітою та поведінкою.

Склад консисторії ще з XVIII століття був змішаний. До 1797 року тут переважали представники чорного духовенства. Проте з цього року була встановлена рівновага між представництвом ченців та білим духовенством. А згодом у складі консисторії залишилися лише три представники від монастирів. Ректори духовних академії та семінарій входили до штату консисторії до 1867 року, проте участь їх у справах консисторії була необов'язковою²¹¹.

Також були випадки, коли члени присутнього місця «за сумісництвом» виконували обов'язки благочинних. Але у 1876 році Св. Синод вирішив, що це „не відповідає користі служби і шкідливе для правосуддя”, тому було видано розпорядження, за яким «члени консисторій, як штатні, так і позаштатні, не були допускаємі ні під яким видом і приводом до проходження благочинницьких посад»²¹². Вони також були усунені від участі в справах духовно-учбових закладів.

Проте для справ єпархії не стільки важливе значення мало присутнє місце консисторії, скільки її канцелярія. Канцелярія підпорядковувалася безпосередньо секретарю консисторії і складалася з визначеної штатним розкладом кількості столоначальників та канцеляристів, які перебували на державній службі. Заняття чиновників канцелярії були розписані за родами справ і розподілялися після затвердження єпархіального архиєрея за певними відділами. Кожен відділ, який мав назву «стіл», доручався, за розпорядженням архиєрея, особистому нагляду одного із членів присутнього місця консисторії. Секретар канцелярії, як її керівник, наглядав за веденням усіх справ і відповідав за правильність канцелярського діловодства.

Секретар призначався на посаду Св. Синодом за поданням синодального обер-прокурора. Така форма призначення з'явилася наприкінці XVIII століття і остаточно сформувалася у XIX столітті. На початку цього століття обер-прокурор О.О. Яковлев зробив спробу посилити значення секретаря консисторії, як представника обер-прокурорської влади в єпархіальному управлінні²¹³. За формою свого призначення секретар знаходився у повністю незалежному становищі від членів консисторії. Згідно діючого права, він знаходився під владою єпархіального архиєрея і перебував у безпосередній

²¹⁰ Орлов Д. Духовная консистория // ПЕВ. – 1881. – № 3. – С. 113.

²¹¹ Там само. – С. 114.

²¹² Орлов Д. Духовная консистория // ПЕВ. – 1881. – № 3. – С. 114-115.

²¹³ Записки А.А. Яковлева бывшего в 1803 году обер-прокурором Священного Синода. – М., 1915. – С.11.

залежності від обер-прокурора Св. Синоду. Таким чином, секретар консисторії був свого роду прокурором єпархії з боку держави, як представник влади обер-прокурора.

Він мав помічника, обираючи його з поміж столоначальників. Помічник здійснював нагляд за столоначальниками. Усі чиновники консисторії, за винятком секретаря, призначалися і звільнялися консисторією, що в свою чергу затверджувалося єпархіальним архиєреєм. Секретар же звільнювався синодальним обер-прокурором.

Згідно проекту штатного розкладу Київської духовної консисторії, до її складу мали входити: п'ять завідуючих відділами, секретар, помічник секретаря, чотири столоначальники, казначей, письменник при єпархіальному архиєреї, регістратор, архіваріус, чотири помічники столоначальників, помічник архіваріуса та вісім канцелярських чиновників для здійснення діловодства. Тобто - 28 осіб, не враховуючи 3 сторожів. Остаточний штатний розклад був вироблений до 1869 року і складався з 13 осіб: чотири члени консисторії, секретар, чотири столоначальники, казначей, регістратор, архіваріус і секретар при архиєреї. Саме цей штат надається у «Киевских епархиальных ведомостях»²¹⁴. Приблизно такий самий штатний розклад мали усі єпархіальні духовні консисторії.

Грошове утримання консисторій здійснював Св. Синод. Суми штатних окладів виділялися із державної казни відповідно до класу єпархії. На початку XIX століття члени консисторії перебували у важкому матеріальному становищі, тому питання про поліпшення матеріального забезпечення консисторії було нагальним. В «Епархиальных ведомостях» знаходимо деякі данні. Так, за станом на 1786 рік, члени Київської дикастерії отримували 932 руб. 90 коп. на рік, Чернігівської – приблизно 600 руб. на рік. У 1797 році ці виплати було дещо збільшено: 1150 руб. і 760 руб. на рік відповідно. До 1828 року на потреби Київської дикастерії виділялось 1962 руб. 90 коп., Чернігівської – 1480 руб. і Полтавської – 1285 руб. 50 коп. У цьому ж році Св. Синод подвоїв штатний оклад Київської дикастерії і до 1835 року він становив 3925 руб. 80 коп., коли був збільшений ще на 3656 руб. 20 коп. і склав 7582 руб. на рік²¹⁵.

Проте головною функцією консисторії була судова. Її судовій владі підлягали наступні справи: шлюбні, провини і злочини, за які порушники підлягали церковній єпитимії; провини духовних осіб; суперечки між духовенством щодо користування церковною власністю; скарги духовних та світських осіб про порушення даних зобов'язань і прохання, щодо сплати беззаперечних боргів²¹⁶. Духовні особи підлягали суду консисторії за провини та злочини за посадою, супротив благочиння та благоповедінки, які притаманні духовному сану.

²¹⁴ О новом штате духовной консистории // КЕВ. – 1869, № 9. – С.49.

²¹⁵ Орлов Д. Духовная консистория // ПЕВ. – 1881. – № 3. – С. 116.

²¹⁶ Васютинский М. Подсудность русского духовенства // ЧЕИ. – 1874. – № 12. – С. 276.

Члени консисторії були між собою рівноправними. При наявності суперечок поміж ними під час розгляду справ відносно певних рішень на перший план виходило значення посади секретаря консисторії. У таких випадках він знов пояснював суть справи і робив доповідь про закони, на основі яких може бути прийняте одностайне рішення. Проте, якщо його думку не враховували, секретар мав право зробити особливу помітку у протоколі засідання і подати рапорт єпархіальному архиєрею про це. У рапорті він мав вказати на невірні на його думку рішення членів консисторії. З наведеного стає зрозумілим, що секретар консисторії мав у ній значення прокурора.

Бюрократизація системи церковного управління протягом ХІХ століття сприяла розростанню апарату управлінців та дріб'язковій регламентації справ на місцях. Для посилення керованості виникла потреба у створенні додаткової ланки управлінців середнього рівня. Вони були безпосередньо підпорядковані єпархіальному архиєрею і перед ним відповідали про стан справ. У ХІХ столітті цю допоміжну середню ланку системи управління представляли вікарні єпископи²¹⁷.

Майже кожна українська єпархія мала вікарного єпископа. У Київській митрополії перший вікарний єпископ був призначений у 1799 році. Це був єпископ Чигиринський з місцеперебуванням і управлінням Золотоверхим Михайлівським монастирем. У 1865 році Синодом було визнано корисним і дозволено відкривати вікаріанства в усіх єпархіях, в котрих утримання їх могло бути забезпечене заможними монастирями. У 1874 році в Київській митрополії з'явилася можливість для створення посади другого вікарія – єпископа Уманського. Коло діяльності двох вікаріїв було розподілено наступним чином: перший вікарій займався справами десяти повітів, крім Уманського та Липовецького; другий – тільки останніми двома повітами, до того ж маючи за обов'язок наглядати за духовними училищами єпархії та за викладанням Закону Божого в усіх учбових закладах світського відомства м. Києва²¹⁸.

Керівні і контролюючі функції в межах повітів виконували духовні правління. В «Єпархиальных ведомостях» подаються данні про їх кількість у єпархіях та обов'язки їх членів. Духовні правління з'явилися в системі єпархіального управління у ХVІІІ столітті. Їх попередниками були десятницькі та святительські двори. При своєму заснуванні духовні правління мали об'єднувати управління в благочинних округах. Але існування їх у ХІХ столітті не було довготривалим. У 1840 році духовні правління було визнано непотрібними і був виданий дозвіл на їх скасування. Так, 7 грудня 1861 року у Київській духовній консисторії слухали наказ Св. Синоду від 23 вересня того ж року про закриття трьох правлінь: Васильківського, Радомиського та Черкаського і про підпорядкування підлеглих їм церков та духовенства

²¹⁷ Доброклонский А. Руководство по истории Русской Церкви (Синодальный период 1700-1890). – М., 1893. – С.113.

²¹⁸ Мальшевский И. Киевская епархия в 1878 год // КЕВ. – 1879. – № 1. – С. 4.

безпосередньо Київській консисторії. В Полтавсько-Переяславській єпархії на 1881 році залишилося лише три правління: в Лубнах, Ромнах та Переяславі²¹⁹.

Але у 1839 році була проведена грошова реформа, згідно з якою було поновлено обіг металевих грошей і проведено девальвацію вартості знецінених асигнацій до їх ринкової цінності. З липня 1839 року було фіксовано курс асигнацій: порівняно 3 руб. 50 коп. асигнаціями до 1 руб. сріблом. У зв'язку із цим духовні правління стали отримувати не 611 руб. і 485 руб., а відповідно 173 руб. 40 коп. і 137 руб. 70 коп.²²⁰.

Ще однією складовою єпархіального управління був інститут благочинних і рад благочинних. Кожен церковний округ, який знаходився в межах повіту, був поділений на менші церковно-адміністративні округи, якими керували благочинні. Існували дві сфери діяльності благочинних: це благочинні над приходськими церквами і благочинні над монастирями. Нагляду перших доручалося від 10 до 30 церков. Якщо округ налічував понад 15 церков, то благочинному призначали помічника. Посада благочинного парафіяльних церков вперше згадується у «Духовном регламенте», благочинні над монастирями почали призначатися у 1799 році²²¹.

Проте Київські митрополити намагалися зберегти деякі особливі права, які були притаманні Українській Церкві раніше. Саме тому у 1862 році благочинним Київської єпархії було повернуто право самостійно обирати собі помічника, якого мав затверджувати митрополит. Помічник виконував обов'язки благочинного під час його відсутності в окрузі (якщо той відлучався у справах) або по хворобі²²².

За рік благочинний над монастирями мав провести одну чи дві ревізії у кожному з монастирів свого благочиння. Наприкінці року складався звіт про особовий склад та матеріальне становище кожного монастиря, який благочинний відсилав до консисторії, а вона, в свою чергу, пересилала ці відомості до Св. Синоду²²³.

З метою посилення нагляду за поведінкою і діяльністю білого духовенства у 1868 році був створений інститут «рад благочинних». До їх складу входили: благочинний, його помічник і представник від окружного духовенства. Три члени входили до ради, за умови, що кількість церков, підпорядкованих благочинному, перевищувала п'ятнадцять²²⁴.

²¹⁹ Орлов Д. Духовная консистория // ПЕВ. – 1881. – № 3. – С.127.

²²⁰ Распоряжение синодального и епархиального начальства // КЕВ. –1864. – № 14. – С. 98.

²²¹ Доброклонский А. Руководство по истории Русской Церкви (Синодальный период 1700-1890). – М., 1893.-С. 118.

²²² Распоряжение епархиального начальства // КЕВ. – 1862. – № 18. – С. 145.

²²³ Доброклонский А. Руководство по истории Русской Церкви (Синодальный период 1700-1890). – М., 1893. – С. 120.

²²⁴ Мальшевский И. Киевская епархия в 1878 год // КЕВ. – 1879. – № 1. – С. 6.

Таким чином, в українських єпархіях в ХІХ століття склалася чітка система єпархіального управління, яка дозволяла, не докладаючи великих зусиль, контролювати і здійснювати нагляд за представниками білого духовенства, які, в свою чергу, мали неабиякий вплив на широкі народні маси і втілювали у життя усі накази та розпорядження свого керівництва. Вже з середини ХІХ століття ця система повністю відповідала стандартам усіх інших єпархій Російської імперії. Були скасовані усі привілеї та особливості, притаманні українським єпархіям, які раніше вирізняли їх поміж інших єпархій Російської Церкви.

А н о т а ц і ї

У статті **Лучанина Сергія Миколайовича «Церковно-адміністративне керівництво Православними єпархіями на українських землях в кін.ХVІІІ-поч.ХІХ століття»** знайшло відображення дослідження ним системи церковно-адміністративного керівництва православними єпархіальними управліннями на українських землях в кінці ХVІІІ-на початку ХІХ століть. Висновки даного дослідження базуються на доказах матеріалів «Київських єпархіальних відомостей» опублікованих в 1862-1878 роках, у формі відповідних розпоряджень, а також «Розпоряджень синодальних и єпархіальних начальств» опублікованих в 1864 році, і не можуть приховати того історичного факту, що в останній чверті ХVІІІ століття на півдні та заході Російської імперії відбувалися істотні територіальні зміни, пов'язані з трьома поділами Польщі (1772, 1793, 1795 рр.) та російсько-турецькими війнами (1768-1774, 1787-1791). Відповідно, відбувалася перебудова адміністративно-територіальної системи українських земель, що призвело до перерозподілу парафій між українськими єпархіями. Цей адміністративний поділ у грудні 1797 році був приведений у відповідність до російських зразків.

Ключові слова: синод, регламент, імперія, колегія, цар.

В статье **Лучанина Сергея Николаевича «Церковно-административное управление Православными епархиями на украинских землях в кон.ХVІІІ-нач.ХІХ века»** нашло отображение изучения им системы церковно-административного управления православными епархиальными управлениями на украинских землях в конце ХVІІІ- в начале ХІХ века. Итоги данного исследования сосредотачиваются на доказательствах материалов «Киевских епархиальных ведомостей» вышедших в 1862-1878 годах, в виде соответствующих указов, а также «Указов синодальных и епархиальных начальств», вышедших в 1864 году и не могут утаить того исторического факта, что в последней четверти ХVІІІ века на юге и западе Российской империи происходили существенные территориальные изменения, связанные с тремя разделениями Польши (1771, 1793, 1795 г.) а также русско-турецкими войнами (1768-1774, 1787-1791 г.). Соответственно, происходила перестройка административно-территориальной системы украинских земель, что потянуло за собой перераспределения приходов между украинскими епархиями. Этот административный раздел в декабре 1797 года был приведен в исполнение в соответствии с русскими образцами.

Ключевые слова: синод, регламент, епархия, царь.

From **Sergiy Luchanin`s «Church administrative guidance by the Orthodox dioceses on Ukrainian earths in the end of ХVІІІ- at the beginning of ХІХ age»** article

is evident the idea of research of reflection of the churchadministrative guidance system by orthodox eparchy managements on Ukrainianearths in the end XVIII- at the beginning of XIX ages. Theconclusions of this research are based on proofs of materials of the «Kievdiocese lists» that published in1862-1878 years, in form of the proper orders, and also «Orders of synod ofdiocese the authorities» that published in 1864 years, and can not hide a thathistorical fact, that in the last fourth XVIII of age there were substantial territorial changeson a south and west of the Russian empire, connected with three divisions of Poland(1772, 1793, 1795) and wars between Russian and Turkish (1768-1774, 1787-1791).According to this facts there was re-erecting of the administrative-territorialsystem of Ukrainian earths, which were as the result in the redistribution ofparishes between the Ukrainian dioceses. This administrative division inDecember of 1797 was resulted in accordance with the Russian standards.

Keywords: *synod, regulation, empire, college, tsar.*

Ю. Зенько* (м. Полтава)

УДК 274 (477.53)“192”

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ГРОМАД У ПОЛТАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Актуальність теми дослідження. З прийняттям у другій половині 1980-х – на початку 1990-х рр. демократичного законодавства про свободу совісті та віросповідань і за відсутності дискримінації та переслідувань з боку держави кількість прихильників протестантських церков в Україні відчутно зростає. Вони задовольняють релігійні потреби значної кількості громадян. За даними Департаменту в справах державно-конфесійних відносин та забезпечення свободи совісті у 2011 р. в Україні зареєстровано близько 3176 релігійних організацій євангельських християн-баптистів та 1099 адвентистів сьомого дня. На Полтавщині віруючі протестантських конфесій існують з кінця ХІХ ст. і мають давні традиції розвитку. Сьогодні до обласного об'єднання євангельських християн-баптистів входить 81 громада і вони представлені майже в усіх містах і районах області. Адвентисти сьомого дня в Полтавській області мають 48 регіональних осередків. Як бачимо, протестантський світогляд охоплює значну частину населення області і все більше впливає на духовну сферу суспільства, а тому виникає потреба у вивченні історії протестантизму для осмислення феномену його популярності.

Стан розробленості теми в науці. Тривалий час дослідження протестантських конфесій в Україні не були пріоритетними, а вивчення

* Зенько Юлія Олександрівна – аспірантка кафедри історії України Полтавського Національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.